

Săpăturile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa

Cercetările arheologice au continuat în 1979 la Ulpia Traiana Sarmizegetusa într-un ritm comparabil cu cel din anii precedenți. Obiectivele au fost însă altele: dacă în 1973—1978 s-a săpat cu precădere în zona *extra muros* din apropierea amfiteatrului și s-au investigat trei dintre cele patru laturi ale cetății antice¹, în 1979 cercetările s-au concentrat *intra muros*. S-au întreprins astfel săpături în for și în *basilica forensis*; de asemenea, a început cercetarea a două clădiri, notate convențional 001 și 002, în punctul de hotar „Grohotea Tornească”. În cadrul unor săpături de salvare s-au dezvelit două cuptoare de ars cărămidă și două cuptoare de ars oale; a fost singura săpătură *extra muros*.

Prezentul raport înfățișează rezultatele campaniei din 1979 în măsura în care lucrările planificate au putut fi duse la bun sfârșit și în măsura în care rezultatele au fost concludente. El nu se va referi la anumite aspecte care n-au putut fi lămurite și a căror elucidare a fost aminată pentru 1980.

1. Săpăturile din for

În cursul vechilor săpături conduse de C. Daicoviciu se dezvelise partea de N-E a forului (circa o treime din suprafața lui totală); se urmărise pe toată lungimea zidul sudic al basilicii forensis și se săpase o secțiune pornind de la zidul amintit și având direcția NE-SV².

În vara lui 1979 a fost trasată o secțiune, F₁, de 8×2,5 m, la vest de cea veche amintită mai sus, orientată N-S, perpendiculară pe zidul basilicii. Marginea estică a lui F₁ pornește din colțul vestic al porții centrale, spre for, a basilicii.

Va fi comentat la început peretele vestic al secțiunii F₁, între m 5,50—8. Unui strat de lut galben, steril, de circa 23 cm grosime, îi urmează, între m 5—7,70, un rind de bolovani ajunși acolo în mod natural. Unui

strat de pământ brun (humus antic) i se suprapune unul de arsură, având 5—25 cm grosime. Important este faptul că la baza arsurii se distinge un strat de nivelare de 3—10 cm alcătuit din nisip și pământ galben, care ulterior e ars. În dreptul m 6,50 s-a găsit în lemnul ars un cui de fier, iar în dreptul m 5,30, chiar pe arsură, s-a găsit o cata-ramă de bronz, foarte bine păstrată. Peste arsură se află un strat de umplutură cu mult nisip, gros de 25—30 cm. Peste umplutură s-au păstrat câteva lespezi de gresie, care indică un nivel de călcare în for. Între m 1—4,50 a fost intersectat un drum. Baza lui se află la circa 1,80 m adâncime, iar grosimea maximă a stratului de piatră este de 60 cm. Care este relația între drum și arsura descrisă mai sus? Începând de la m 5,50 nivelul de arsură se subțiază spre drum. Deși sub drum, în dreptul m 3, se observă un strat subțire de arsură, lung de 48 cm credem că drumul nu a fost posterior ci contemporan cu construcția de lemn care apoi a ars. Drumul este mărginit la sud de două șanțuri, iar la nord de unul singur. Ele conțin, excepție făcând cel de sud mai apropiat de drum, pigmenti de cărbune și pământ ars. Drumul este acoperit cu un strat de circa 5 cm de nisip și apoi de lespezi de gresie, în foarte mică măsură păstrat. Avem, de fapt, de-a face cu un pavaj de gresie, care a acoperit în același timp drumul și restul forului. Deasupra drumului au fost găsite, pe o mare suprafață, numeroase așchii provenite din spargerea în timpurile moderne a unui monument de marmură. Tot stratul de pământ negru, aflându-se deasupra nivelului de călcare în for și conținând urme materiale, este destul de răvășit (fig. 1—2).

Păstrându-se un martor de 50 cm, s-a deschis la vest de F₁, o altă secțiune, F₂, cu dimensiunile 8×2,5 m. Secțiunea nu s-a adâncit decât pînă la nivelul pavajului, pentru studierea acestuia și a relației lui cu drumul. Drumul, destul de precis delimitat între

m 1—4,70, a fost odată reparat. Peste un prim nivel de piatră mărunță bătută în muchie, la o adâncime de circa 1 m (s-a păstrat și cîte o lespede de gresie), s-a așternut o umplutură de 10 cm grosime, peste care s-a așezat un strat de piatră și lespezi de gresie. Între m 4,70—8 se constată o situație asemănătoare: peste un strat slab de cocciopesto, acoperit de plăci de gresie, s-a așternut o umplutură acoperită la rindu-i de gresie. Cele două niveluri de călcare, deasupra drumului și în afara lui, corespund cronologic. Între m 0,5—1,5 se găsește un fragment de cornișă de marmură, iar între m 1,50—3,20, prăbușit peste drum, un bloc lung de marmură (fig. 2).

Concluzii: înaintea construirii zidului sudic al basilicii forensis, în zona cercetată se afla un drum și, în afara lui, construcții de lemn. După incendierea acestora, zona, făcînd acum parte din for, a fost nivelată și pavată. Pavajul a fost odată reparat, iar nivelul de călcare a fost înălțat. Zidul sudic al basilicii este mărginit dinspre for de un canal alcătuit din blocuri de calcar cu jgheaburi.

2. Săpăturile din basilica forensis

În partea de vest a basilicii s-a săpat o secțiune, B₁, orientată N-S, a cărei margine estică se află la 1,05 m de colțul palatului Augustalilor. Lățimea secțiunii este de 2 m, iar lungimea ei, de 11,20 m, este determinată de lățimea basilicii. Adâncimea secțiunii B₁ a ajuns la 2,60 m. Peste humusul antic se află un strat de pământ ars și cărbune de lemn, cu grosimea între 5 și, în partea de sud, 15 cm. Între m 8—10,50 sînt așezate, direct pe stratul de arsură, două blocuri de calcar (se văd în peretele estic al secțiunii) și unul de gresie, formînd o linie oblică față de zidul basilicii. Secțiunea B₁ nu a fost utilă pentru clarificarea fazelor de construcție în basilică. Dărîmătura, masivă și compactă (bolovani, cărămizi, socluri și plăci de marmură), provenită din zidurile basilicii, ajunge pînă la circa 2 m grosime în partea de sud și de nord a secțiunii. Între m 3—7,80, deci în mijlocul dărîmăturii, există un fel de covată, adîncă de circa 1 m, umplută cu nisip și moloz. În această umplutură se află și straturi subțiri de arsură. Dărîmătura s-a prăbușit continuu din pereți chiar în timpul lucrului (fig. 3).

Prin mijlocul basilicii, pe o linie E—S, paralelă deci cu zidurile nordic și sudic al basilicii, se află un șir de baze de gresie, dezvelite în partea lor superioară de vechile săpături. Le-am numerotat, începînd din capătul de est al basilicii, de la 1 la 6. Pentru a sonda adîncimea bazei nr. 6, a fost săpată

o casetă C₁, de 3,70×2,25 m. Cele trei blocuri de gresie se află pe o bază de piatră legată cu mortar, cu o adîncime de 65 cm. Din această bază pornește spre nord un zid parțial desființat și în orice caz acoperit, care corespunde zidului vestic al intrării dinspre palatul Augustalilor în basilică. Din aceeași bază a blocurilor de gresie se îndreaptă spre est, deci perpendicular pe zidul nordic, un scurt zid. În unghiul drept format, la o adîncime de 70 cm, se află multă arsură, întrepruptă de zidurile amintite (fig. 4).

La 80 m est de C₁ s-a deschis o a doua casetă, C₂, cu dimensiunile 2,65×2,35 m. La o adîncime de circa 75 cm s-a găsit un șir de pietre de rîu, paralel cu peretele de vest al casetei și la 65 cm de acesta. Acest șir de pietre reprezintă delimitarea estică a unui strat compact de arsură, în care s-au găsit cîteva fragmente ceramice. Avem prin aceasta o nouă dovadă a existenței, de data aceasta în basilică, a unor barăci de lemn. Un al doilea șir de pietre de rîu, pe direcția E-V, se află la circa 35 cm adîncime și nu are nici o legătură cu barăcile amintite (fig. 2). În profilul nordic al casetei C₂, la est de șirul de pietre, s-au putut face următoarele observații: deasupra humusului antic se află un strat de pământ ars și cărbune, gros de 20—25 cm. La baza lui găsim un strat de 2—10 cm de nivelare din pământ galben, ars și el în urma incendiului. Peste arsură se află un strat de umplutură de circa 20 cm, urmat de un strat de 5 cm de lespezi măcinate de gresie, corespunzînd unui nivel de călcare. Urmează un nou strat de umplutură, variînd între 10—20 cm, la nivelul superior al căruia se va fi aflat un alt nivel de călcare.

În continuare a fost trasată, începînd aproape de capătul estic al basilicii o secțiune, B₂, pe direcția E-V, cu dimensiunile 32,30×1,70 m. Secțiunea B₂ a dezvelit latura nordică a bazelor 1—5 și a intersectat zidurile care uneau aceste baze cu zidul nordic al basilicii. Lăsîndu-se martori de 40 cm, s-au săpat casete în dreptul fiecărei baze, pe laturile lor sudice, casete care au fost apoi unite într-o singură secțiune, B₃.

Între m 12,40—14,40 ai secțiunii B₃ se deschide, spre sud, o casetă, C₃, avînd dimensiunile de 3,40×2 m și orientarea N-S; caseta ajunge pînă la zidul sudic al basilicii. C₃ a fost ulterior lărgită, transformîndu-se într-o suprafață, S₂, de 12×1,90 m, orientată E-V; aceasta include, evident, aproape două treimi din C₃ și atinge zidul de sud al basilicii. În sfîrșit, din S₂ se deschide, de-a lungul aceluiași zid, spre est, secțiunea B₄ de 14,60×1 m.

Elementele cele mai importante din B₂, dintre care unele se regăsesc în C₃ și în S₂,

sînt următoarele : a) stratul de asfură de pe humusul antic, surprins pe aproape întreaga lungime a secțiunii B₂ ; b) stratul inferior de cocciopesto, observat între m 11,50—12,80 și 23,30—25,10 ; c) bazele de gresie ale basilicii și zidurile pe care ele se sprijină ; d) resturile unor plăci de gresie măcinată de umezeală, descoperite între m 3,35—7,60, 11,95—12,85, 15,70—16,20, 17,60—18,75, 20,25—21,30, 23,90—25,85 (în acest din urmă caz el a fost surprins între m 17,75—19,15, 20,20—21,25, 23,90—25,85 (în acest din urmă caz el a fost stricat de o săpătură modernă).

Secțiunea B₂ (fig. 5), caseta C₃, suprafața S₂ și secțiunea B₄ mai prilejuiesc următoarele observații :

La extremitatea sudică a casetei C₃ se constată că zidul de sud al basilicii este parțial așezat peste un alt zid, mai vechi, avînd o direcție ușor modificată (el iese cu 14,47 cm spre N de sub zidul sudic al basilicii). Pavajul inferior de cocciopesto ajunge numai pînă la acest zid mai vechi, ca și urmele de gresie măcinată de umezeală ; în schimb, stratul superior de cocciopesto îl acoperă, mergînd pînă la zidul sudic al basilicii.

În *basilica forensis* s-a observat că bazele din blocurile de gresie nr. 1 și 4 se sprijineau pe cite un zid în forma literei T, a cărei hastă verticală se îndrepta spre palatul Augustalilor ; zidurile pe care se sprijineau bazele nr. 2, 3, 5 și 6 aveau forma literei L, hastele verticale îndreptîndu-se în aceeași direcție.

Pe baza studierii diferitelor elemente descoperite în for și în *basilica forensis* și a relațiilor dintre ele se pot formula următoarele concluzii :

1. Construcțiile de piatră din această zonă au fost precedate de construcții de lemn (barăci), care și-au încheiat existența printr-un incendiu. Inventarul relativ sărac și foarte fragmentar al acestui nivel (nivelul general I) sugerează o abandonare voluntară, poate chiar o incendiere voluntară a barăcilor. Construcțiile de lemn pot fi interpretate fie ca barăci ale castrului, care pare să fi precedat orașul, fie ca barăci aparținînd fazei inițiale de existență a orașului însuși.

2. După mistuirea prin foc a barăcilor, nivelul de călcare în zonă a fost înălțat cu 20—30 cm printr-un strat de umplutură. Pe acest nou nivel (nivelul general II), pe aproape întreaga lățime (dar nu și pe întreaga lungime) a viitoarei basilici, s-a ridicat o construcție pavată cu cocciopesto. Peretele sudic al acestei construcții îl constituie zidul vechi de sub zidul de sud al basilicii *forensis*, iar peretele nordic — zidul de sud al clădirii peste care se va ridica palatul Augustalilor. Totuși, nu este exclus să fie vorba de o clădire unică, avînd mai multe încăperi, care se întindea parțial și pe locul

viitoarei basilici, și pe locul viitorului palat.

3. Această construcție pavată cu cocciopesto a fost înlocuită de *basilica forensis*, care ocupa însă o suprafață mai mare, și poate că tot acum s-a ridicat și palatul Augustalilor. În orice caz, basilica nu dobîndește dintru început înfățișarea ei de mai tîrziu, astfel încît nivelul fazei originare poate fi numit, convențional, nivelul general III A. Zidul sudic al clădirii cu cocciopesto a fost folosit ca zid sudic al noii basilici, în felul acesta explicîndu-se faptul că pavajul din plăci de gresie al basilicii se oprește la el. Pavajul de gresie a fost așezat direct pe cocciopesto, ca și bazele din blocuri de gresie pe care se ridicau elementele de susținere a acoperișului basilicii. În schimb, zidurile orientate S-N, care susțin bazele de gresie și care mergeau pînă la zidul nordic al basilicii, au spart stratul de cocciopesto și chiar pe cel de asfură.

Diferența care se observă între aceste ziduri (unele fiind în forma literei T, celelalte în forma literei L), precum și faptul că zidurile în L care susțin bazele nr. 5 și 6 se găsesc în dreptul pasajului din palatul Augustalilor în *basilică* îndreptățesc concluzia că palatul (sau clădirea care l-a precedat) comunica cu basilica prin cel puțin două intrări : intrarea α , care se află între bazele nr. 5 și 6, și intrarea β , ulterior blocată, situată între bazele nr. 2 și 3. N-ar fi deloc exclusă existența și a celei de a treia intrări (intrarea γ) simetrică cu intrarea β . Reiese, așadar, că basilica, în prima ei fază, avea două nave : cea de sud, neîmpărțită, și cea de nord, împărțită în mai multe încăperi (azi sînt vizibile patru), poate prăvălii.

4. Într-o nouă fază (nivelul general III B), basilica suferă anumite modificări. Suprafața sa se mărește foarte puțin, prin construirea zidului sudic descoperit în săpăturile lui C. Daicoviciu, iar nivelul de călcare este înălțat, fiind reprezentat de stratul superior de cocciopesto. Intrarea β este blocată (ca și intrarea γ , dacă aceasta a existat), iar încăperile din nava nordică desființate, acum basilica fiind împărțită în două nave mari, egale. Desigur că abia acum se așează monumente onorifice în nava nordică, fiind poate mutate aici din altă parte ; așa se explică de ce monumente relativ vechi se găseau pe ultimul nivel de călcare din *basilică*.

3. Clădirea 001

Săpăturile efectuate în acest an în interiorul orașului antic au scos parțial la iveală două clădiri.

Prima clădire, notată 001, se află la circa 30 m de zidul nordic al orașului. În suprafața deschisă aici s-a determinat extremitatea estică a clădirii. Zidul exterior era pre-

văzut cu contraforturi masive din piatră de stîncă aflate la 1,58 m unul de celălalt. Lăţimea zidului este de 1,30 m, iar înălţimea maximă păstrată este de 3,28 m. Temelia acestui zid este formată pe o înălţime de 0,60 m din piatră mărunţă de rîu legată cu pămînt şi, pe o înălţime de 0,30 m, din piatră de rîu mai mare, legată cu un mortar slab. Imediat deasupra solului antic, zidul se îngustează cu 8,5 cm. Aspectul său este diferit de al temeliei. Miezul zidului este în *opus caementicium* cu paramenţi în *opus incertum* din piatră de carieră. În exteriorul zidului estic al clădirii s-a găsit o placă fragmentară de marmură cu inscripţia : M (arcus) Lucius / P(ublius) Ael(ius) H(amm)onius], o mare cantitate de cuie, verigi, balamale, oase şi o ţiglă cu ştampila Tertullo et Sacerdote co(n)s(ulibus) / Iul(ius) Alexand(er) fec(it).

4. Clădirea 002 se află la sud de clădirea 001 şi a fost dezvelită pe o suprafaţă mai mare decît prima. Întrucît cercetarea ei nu a fost terminată, vom descrie fiecare cameră în ordinea dezvelirii (fig. 6).

Camera 1 dezvelită parţial se află la limita sudică a construcţiei. Lăţimea încăperii este de 3 m, iar din lungime s-au săpat 7,6 m fără a se atinge limita vestică a ei. Zidul sudic, lat de 0,6 m este construit în *opus incertum* din piatră de rîu legată cu mortar ; temelia este mai îngustă cu circa 10 cm. Solul antic se află la o adîncime de 1,11 m. Pe el s-a găsit o mare cantitate de cărbune şi cenuşă, peste care se află un strat gros de circa 0,45 m de pămînt, cremene sfărîmată şi oase calcinate. Urmează apoi un strat de nivelare. De la acest al doilea nivel camera va fi împărţită în două de un zid lat de 0,45 m de proastă calitate, construit la 2,85 m vest de latura estică a încăperii. Zidul are menirea de a despărţi prefurniul aflat la est de el de restul instalaţiei de încălzire. La est de zidul transversal s-a găsit o suprafaţă compactă de cărbune şi cenuşă, mărginită spre sud de un şir de pietre legate cu mortar, aparţinînd probabil cuptorului. Din stîlpii hypocaustului, aflaţi la vest de zidul amintit, s-a păstrat doar prima cărămidă de $28 \times 27 \times 5$ cm. Stîlpii erau aşezaţi în 6 rînduri de cîte 5, la 16—19 cm unul de celălalt, pe un pavaj de cocciopesto foarte slab. La 2 m vest de prefurniu au fost construite două ziduri de piatră cu cărămidă, paralele cu laturile lungi ale camerei, aflate : primul la 0,8 m de zidul sudic şi celălalt la 0,5 m de zidul nordic. Înălţimea zidurilor a fost egală cu înălţimea stîlpilor hypocaustului. Suprafaţa dintre ziduri, largă de 0,95 m, era pavată cu cocciopesto, în timp ce spaţiul aflat între zidurile interioare şi pereţii camerei au fost umpluţi cu moloz. Peste nivelul format

de această umplutură, de vîrfurile stîlpilor şi de coama zidurilor, s-a aşternut pavajul încăperii din care s-a păstrat o porţiune redusă în partea de sud-vest. El constă dintr-un rînd de piatră mărunţă de rîu pusă în dungă, peste care a fost turnat un strat de cocciopesto. Grosimea totală a sa era de 0,2 m. În felul acesta, o parte a încăperii rămînea neîncălzită pe dedesubt.

Camerei 2 i s-a delimitat zidul vestic şi, pe o lungime de 8,4 m, zidurile nordic şi sudic. În ultima fază a camerei, s-a construit la extremitatea ei vestică, un zid lat de 0,95 m aşezat pe un strat de cultură gros de circa 20 cm, pigmentat cu mortar şi cărămidă. Zidul conţine în structura sa cărămidă, ţiglă, fragmente de marmură şi mai ales piatră de rîu legată cu un mortar slab. Interesant este faptul că în interiorul zidului s-au găsit fragmente de tencuială pictată (roşu, verde, albastru, galben, maron, negru). Pe unul din fragmentele de tencuială au putut fi citite literele ETA, pictate. Acest zid obturează gura unui cuptor pentru instalaţia de încălzire din faza a III-a a camerei 8 (vezi mai jos). În stratul de dărîmătură din camera 2 s-a găsit un bogat material ceramic, oase, un ac de cusut din os şi un fragment de ţiglă cu ştampila : Tertullo et Sacerdote co(n)s(ulibus)/Iul(ius) Alexand(er) fec(it). În ultima fază a camerei s-a descoperit, la 0,79 m sud de zidul nordic al încăperii, un canal larg de 0,28 m, păstrat pe o lungime de 2,7 m. Pereţii canalului erau din cărămizi înguste prinse cu mortar. La 3,6 m est de zidul vestic canalul a traversat o platformă dintr-un singur rînd de piatră şi cărămidă cu mortar, lată de 0,87 m şi lungă de 1,83 m. Extremitatea sudică a platformei se adosa la un şir de pietre legate cu mortar, aflate la 3,8 m de zidul vestic şi la 0,6 m de zidul sudic. Şirul de pietre este de fapt latura nordică a unui canal. Latura sudică a canalului începe la 3 m de zidul vestic, are o lăţime de 0,16 m şi este lipită de zidul sudic al camerei. Deschiderea canalului, pavat cu un strat de 10—12 cm de mortar, este de 45 cm. Latura nordică a lui a fost placată cu cărămizi de 28×13 cm, placaj care se păstrează pe o lungime de 0,58 m. În dreptul său lăţimea canalului (probabil lăţimea reală a sa) este de 0,26 m. Canalul şi platforma descrisă mai sus sînt aşezate pe un strat de nivelare din pămînt negru, bogat în fragmente ceramice, cuie, oase etc. : acelaşi strat pe care este aşezat şi zidul tîrziu din partea vestică a încăperii. Sub acest strat de pămînt, gros aici de 22 cm, a apărut o platformă (pavaj ?) de ţiglă şi cărămidă cu mortar de o consistenţă foarte slabă. Platforma pare să intre sub canalul lipit de zidul sudic al încăperii. Într-un sondaj efectuat prin plat-

formă, la 0,10 m sub baza acesteia a apărut un strat compact de piatră mărunță. Acesta este probabil primul nivel al camerei. Zidul nordic al încăperii, lat de 0,6 m, se adosează zidului sudic al camerei 4, astfel încît perețele despărțitor dintre cele două camere are o lățime de 1,28 m. Prin urmare, în stadiul actual al cercetării camera 2 pare să fi avut patru faze de funcționare. În faza a III-a ea adăpostește și prefurniul camerei 8. În faza a IV-a acesta este desființat prin construirea zidului tîrziu.

Camera 3, de $5,15 \times 3,15$ (?) m, are zidul nordic lat de 0,6 m construit din blocuri de gresie fasonată de $62 \times 32 \times 55$ sau $71 \times 46 \times 32$ cm. Blocurile sînt așezate pe un zid din piatră de rîu cu mortar, înalt de 0,40 m, lîngă care (în exteriorul clădirii) a apărut pe alocuri o platformă de piatră acoperită cu un strat de cocciopesto cu o lățime maximă de 0,63 m. Zidul estic al camerei este din piatră de rîu, avînd la 1,55 m de la bază un rînd de cărămidă. Paramentul interior al zidului vestic nu a putut fi determinat cu certitudine. La 2,25 m de latura de nord încăperea este traversată de un canal lat de 0,63 m, avînd peretele sudic placat cu cărămidă iar pe cel nordic tencuit. Canalul a traversat probabil zidurile de pe direcția est-vest, făcînd legătura între un eventual prefurniu din exteriorul clădirii și suspensura camerei 4.

Camera nu a avut aceeași înălțime pe întreaga suprafață, canalul împărțind încăperea în două sectoare, ambele cu un pavaj puternic de cocciopesto. Diferența dintre cele două sectoare este de 0,74 m, sectorul sudic fiind mai înalt. În acest sector s-a efectuat un sondaj și s-a observat următoarea stratigrafie: cocciopesto (0—0,10 m), umplutură de piatră amestecată cu țiglă, cărămidă și olane (0,10—0,44 m), bolovani de rîu de talie mijlocie cu nisip și pietriș (0,44—1,02 m), strat compact de țiglă și cărămidă (1,02—1,19 m), piatră de rîu de talie mică, pe alocuri cu pămînt negru (1,19—1,90 m). Ultimul strat e mai gros, dar din motive de securitate nu am continuat sondajul. În al doilea strat de țiglă și cărămidă s-a găsit o cărămidă pătrată cu un T imprimat.

Camera 4 are dimensiunile de $2,9 \times 2,70$ m. Zidurile nordic și estic se păstrează pînă la înălțimea rîndului de cărămidă amintit la zidul estic al camerei 3. Se pot observa în mortar amprente de cărămidă. Temelia zidurilor încăperii este înaltă de 0,90 m și este construită din piatră de rîu legată cu pămînt. Camera era prevăzută cu *hypocaustum*. Din păcate, nu s-a păstrat decît suportul din cocciopesto al pilonilor instalației. Pe acest nivel s-au descoperit amprente de un tuburi cu diametrul de 0,28 m, care jucau rolul stîlpilor *hypocaustului*. S-au putut dis-

tinge 3 șiruri de cîte 5 tuburi și începutul unui al patrulea șir. Centrele tuburilor se află la o distanță de 0,40—0,58 m unul de celălalt. În dărîmătura aflată pe pavaj s-au descoperit fragmente de tuburi, de *tegulae mammatae*, țigle, arsuri și foarte puțină ceramică. Paralel cu latura nordică s-a efectuat un sondaj cu următoarea stratigrafie: cocciopesto (0—0,10 m), piatră de rîu (0,10—0,25 m), umplutură de cărămidă și țiglă (0,25—0,67 m), strat de pămînt negru afinat cu numeroase fragmente ceramice, cărbune, bucăți de cărămidă (0,67—0,85 m), pămînt gras, negru (sol antic 0,85—1,07 m) și pămînt virgin. În stratul de cărămidă s-a găsit o țiglă cu ștampila: LEG IIII FF.

Camera 5 ($2,86 \times 2,23$ m) are o formă ab-sidată. De fapt, se pare că s-au unit printr-un zid semicircular colțul nord-estic al camerei 3 cu zidul exterior al camerelor 4 și 6, în dreptul peretelui despărțitor al celor două camere. Zidul semicircular are o lățime maximă de 0,8 m la nivelul pavajului. Nivelul superior al zidului avea o înălțime de 0,60 m. Camera a fost pavată cu un strat foarte dur de mortar amestecat cu bucăți de cărămidă și piatră gros de 0,54 m așezat la rîndul său pe un alt pavaj din piatră de rîu pusă în dungă înecată în mortar, imposibil de dislocat. Pe nivelul superior s-au găsit fragmente de tencuială pictată.

Camera 6 are lățimea de 2,95 m și a fost cercetată spre est pe o lungime de 2,20 m. Au fost surprinse două niveluri de călcare. Primul nivel, imediat sub solul actual, este un pavaj de cocciopesto gros de 2 cm, așezat pe un strat de piatră pusă în dungă, gros de 10—12 cm. Acesta pare a fi un nivel de reparații. Sub el s-a găsit un pavaj construit în același fel, care se află la nivelul stratului de cocciopesto în camera 4. Zidurile încăperii 6 sînt identice cu cele ale camerei 4. Exteriorul zidului nordic al camerei a fost tencuit și vopsit în roșu. La — 0,5 m de la nivelul actual al zidului, pe o lățime de 1,15 m, a apărut o platformă de piatră de rîu legată cu mortar, un bloc de gresie fasonat incastrat în extremitatea nord-estică a ei. Perpendicular pe acest bloc s-a descoperit, pe o lungime de 1,29 m, un alt zid, a cărui destinație urmează a fi stabilită în campania viitoare.

Camera 7, lată de 3 m, a fost dezvelită pe o lungime de 5 m (est-vest). Stratigrafia încăperii este deranjată. Camera este împărțită în două sectoare pe direcția est-vest de un zid de cărămidă lat de 0,75 m și păstrat fragmentar. Sectorul nordic are un pavaj din mortar alb, iar cel sudic din cocciopesto. Resturile unui zid de cărămidă, probabil anterior zidului vestic al camerei, au fost surprinse în partea de vest a încăperii. Camera era străbătută de două canale care se întîl-

nesc aproximativ în punctul în care zidul de cărămidă le traversa. Primul canal, orientat SV-NE, trece prin zidurile de sud şi de nord ale camerei. Al doilea canal, orientat nord-sud, traversează zidul sudic al încăperii şi se întâlneşte cu primul. În extremitatea sud-vestică a suprafeţei săpate s-a găsit un zid lat din piatră de riu al cărui rost a rămas deocamdată neclar.

Camera 8 a suferit trei reamenajări consecutive, ceea ce presupune patru faze de funcţionare, prima fiind deocamdată slab documentată. În fazele II şi III dimensiunile încăperii erau de $2,95 \times 3,70$ m.

Intr-un sondaj executat în partea de nord a camerei s-a surprins primul nivel prevăzut cu instalaţie de *hypocaustum* (nivelul II). Stilpii erau montaţi pe un pavaj din ţiglă şi cărămidă aşezat pe un strat de nisip cu piatră şi mortar gros de 0,35 m. Sub acest ultim strat a mai fost surprins un pavaj de piatră, aflat la 0,90 m sub stratul de cărămizi. Nu cunoaştem încă nici grosimea şi nici destinaţia pavajului de piatră, dar bănuim că el ar reprezenta faza I a încăperii. Gura cuptorului *hypocaustului* se află în partea de nord a camerei, avea o deschidere de 0,46 m şi a fost construită din cărămidă. Un zid lung de 2,20 m surprins în exteriorul clădirii, paralel cu zidul vestic al ei, putea fi unul din pereţii prefurniului. La un moment dat se renunţă la instalaţie şi camera este umplută pe o înălţime de 0,5—0,6 m cu pământ galben amestecat cu var, acoperit cu un strat subţire de cocciopesto. Această umplutură va fi baza unei noi suspensuri, prefurniul este construit în camera 2, iar gura sa largă de 0,59 m este practică prin zidul estic al încăperii 8 în extremitatea sa sudică. *Hypocaustul* avea 35 de stilpi aranjaţi în 7 rânduri de câte 5. Stilpii constau dintr-o bază de cărămidă de $28 \times 28 \times 7$ cm pe care era prins cu mortar un tub cu diametrul de 24 cm. Cu ocazia ultimei amenajări a camerei se renunţă definitiv la instalaţia de încălzire. Cuptorul este desfiinţat, iar gura sa spre camera 8 e blocată de un zid lat de 0,95 m (vezi camera 2). Zidul estic al ei va fi demolat pînă la nivelul pavajului, extins şi deasupra sa. Dimensiunile camerei devin acum $3,6 \times 3,7$ m. Zidul nou construit va fi, pe o lungime de 2,75 m, zidul estic al încăperii. Probabil în colţul de nord-est rămîne un intrind de $0,7 \times 0,95$ m. Pavajul ultimei faze este gros de 0,22 m şi se păstrează pe o suprafaţă de $1,9 \times 0,53$ m în partea de est a camerei.

În partea de nord-vest a clădirii descrise s-a deschis o suprafaţă de $5,2 \times 4,5$ m, mărginită la est de camera 3 şi la sud de camera 1. La o distanţă de 1,3 m de zidul vestic al clădirii, paralel cu el, a apărut un zid

sec de piatră de riu. La colţul nord-vestic al clădirii zidul o coteşte spre est, adosîndu-se peretelui de vest al camerei 3. Aici zidul are un pandant construit în acelaşi fel, la o distanţă de 0,37 m, formînd, de fapt, un canal. Canalul coteşte la circa 1,2 m vest de colţul clădirii spre nord-vest. În partea opusă urmează o direcţie tangentă pe absidă spre nord-est. Ramura paralelă cu zidul vestic al clădirii, căreia i s-a găsit doar o singură latură pare să înceapă în dreptul prefurniului din faza a II-a a camerei 8. Canalul a fost săpat în stratul de moloz şi dărîmătură. În interiorul său s-a găsit nisip şi moloz fin.

La vest de camera 8 s-a profilat o altă încăpere (9) care va fi săpată în 1980.

Din cercetările efectuate pînă în prezent reiese că iniţial a fost construită partea de sud a clădirii, cuprinzînd încăperile 1, 7, 8, 9, 2. La acestea se adaugă apoi camerele 3, 4, 6, iar în ultima fază se construieşte încăperea 5.

Ipoieza formulată de noi se bazează pe faptul că în primele camere s-au găsit faze mai vechi şi amenajări consecutive, care nu au fost surprinse în celelalte încăperi. Apoi, nivelul bazei *hypocaustului* din a II-a fază a camerei 8 este cu circa 0,80 m mai jos decît nivelul bazei *hypocaustului* camerei 4. Faptul că zidul sudic al camerelor 4 şi 6 se adosează zidului nordic al încăperii 2 poate fi o altă dovadă a unei faze diferite. Nu ne este încă clară relaţia dintre zidul vestic al camerei 3 şi zidul nordic al camerei 8.

Canalul este ulterior şi camerei absidate pe care o ocoleşte. Din păcate, acestei cronologii relative nu i se pot adăuga elemente sigure de cronologie absolută. Un moment care ne sugerează o reparaţie a aripii sudice şi, prin extensie, construcţia noii aripi poate fi ţigla cu ştampilă: *Tertullo et Sacerdote co(n)s(ulibus)/Iul(ius) Alexand(er) fec(it) data-tat în anul 158¹*.

5. *Cuptoarele de ars cărămizi*. Cu prilejul unor lucrări de desecări efectuate în hotarul comunei Sarmizegetusa, la circa 300 m sud-est de oraşul antic, au fost descoperite două cuptoare de ars cărămidă.

Primul cuptor are dimensiunile de $3,6 \times 3,2$ m. Se păstrează camera de ardere pînă la înălţimea grătarului distrus, probabil, de lucrările agricole. Ea este împărţită în două focare de un perete median. Grătarul era aşezat pe 7 arcuri succesive din cărămidă. Gura cuptorului avea doi piloni, de-o parte şi cealaltă, de $1 \times 0,4$ m, cu o deschidere între ei de 0,90 m.

Al doilea cuptor, asemănător cu primul, este mai prost conservat. Dimensiunile sale erau de $3,63 \times 2,20$ m. Gura cuptorului mărginită de piloni ($0,75 \times 0,35$ m) era largă de

0,75 m și înaltă de 0,67 m. În partea opusă gurii cuptorului avea un picior de susținere.

Cuptoarele de ars ceramică au fost descoperite cu prilejul aceluiași lucrări de desecare la est de orașul antic. Starea de conservare a lor este precară. Unul din ele era de formă ovală, iar celălalt, probabil, circular (fig. 7).

Cuptoarele descoperite în vara anului 1979 la Sarmizegetusa vor forma subiectul unei comunicări separate.

NOTE

¹ H. Daicoviciu și colab., *Sargetia*, 11—12, 1975, p. 235—241; idem, *Sargetia*, 14, 1979, p. 139—154; idem, în *Materiale și cercetări arheologice, a XIII-a sesiune de rapoarte*, Oradea, 1979, p. 231—233.

² C. Daicoviciu, *Dacia*, 3—4, 1927—1932, p. 538—540.

³ N. Branga, *Sargetia*, 11—12, 1975, p. 87.

LES FOUILLES DE 1979 A ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA

RÉSUMÉ

Les fouilles de 1979 se sont concentrées surtout à l'intérieur de la ville antique: dans le forum et la *basilica forensis*, ainsi qu'au lieu dit „Grohottea Tornească”, où l'on a commencé à fouiller deux grands édifices, appelés conventionnellement 001 et 002. On a entrepris aussi une fouille en dehors de la ville pour sauver de la destruction deux fours de briquetiers et deux fours de potiers.

1. Les fouilles du forum (fig. 1—2) ont mis au jour les traces d'une route bordée de constructions en bois, antérieures à la construction du mur sud de la basilique. Après la destruction par le feu des baraques en bois, toute la zone, incluse désormais dans le forum, a été nivelée et pavée. Le pavage de grès porte les traces d'une réparation qui a élevé le niveau du sol. Un canal en blocs de calcaire court sur le côté nord du forum, le long du mur sud de la basilique.

2. La basilique (fig. 2—4) a été précédée elle aussi par des constructions en bois, détruites à la suite d'un incendie. L'inventaire relativement pauvre et très fragmentaire de ce niveau (niveau gé-

néral I) suggère un abandon volontaire des constructions mentionnées, qui peuvent être regardées soit comme des baraques du camp légionnaire antérieur à la ville, soit comme des baraques appartenant à la phase initiale de la ville même.

Après la destruction des baraques, le niveau du sol a été élevé de 20 à 30 cm grâce à une couche de remplissage. Sur la nouvelle surface (niveau général II) on a érigé une construction pavée de *cocciopesto*, qui occupe presque toute la largeur (mais non la longueur) de la future basilique. La paroi sud de cette construction a été identifiée sous le mur sud de la basilique, tandis que la paroi nord était constituée par le mur sud d'un édifice qui fera place, à un certain moment, au Palais des augustales. Il n'est pas exclu toutefois qu'on ait affaire à un seul édifice comprenant plusieurs pièces, qui occupait partiellement tant la place de la future basilique que celle du futur Palais.

La construction pavée de *cocciopesto* a été remplacée, sur une surface plus grande, par la *basilica forensis*. Dans sa première phase (niveau général III A), la basilique avait deux nefs, dont une (la nef nord) était divisée en plusieurs pièces (quatre sont encore visibles), peut-être des boutiques. Enfin, dans une phase ultérieure (niveau général III B) la basilique subit certaines modifications. Sa surface s'accroît quelque peu et le niveau de son pavement s'élève. Les pièces de la nef nord sont démolies, la basilique étant maintenant divisée en deux grandes nefs égales.

3. L'édifice 001 se trouve dans la ville, à environ 30 m du mur nord de celle-ci. On a dégagé l'extrémité est de l'édifice, dont le mur extérieur (haut aujourd'hui de 3,28 m et large de 1,30 m) était prévu de contreforts. Près de ce mur, à l'extérieur de l'édifice, on a trouvé une plaque fragmentaire de marbre portant l'inscription *M(arcus) L(ucius)/P(ublius) Ael(ius) H(ammonius)*, une grande quantité de clous, anneaux et gonds en fer, ainsi qu'une tuile avec l'estampille *Tertullus et Sacerdote co(n)s(ul)ibus/lul(ius) Alexand(er) fec(it)*, datable en 158 de n. ère.

4. L'édifice 002 se trouve immédiatement au sud du 001 (fig. 5). On a pu établir que dans une première phase on avait construit seulement sa partie sud, comprenant les pièces N°s 1, 7, 8, 9 et 2. On ajouta plus tard les pièces N°s 3, 4 et 6, et pendant la dernière phase on construisit la pièce N 5.

5. Les fours de briquetiers et de potiers (fig. 6) ont été découverts par hasard à environ 300 m sud-est de la ville antique. Les résultats de la fouille seront publiés séparément.